

УДК 21.284

Марія Полісюк

Вплив реформаційних ідей на формування розуміння свободи українським народом

Досліджено вплив реформаційних ідей на формування розуміння свободи українським народом. Установлено, що Реформація залишила свій слід в історії України, показано, що реформаційні ідеї зазнали трансформацій у лоні української культури. Визначено, що одне з найважливіших питань для української свідомості є проблема свободи. Окреслено, що розповсюдження реформаційних ідей в українській культурі вплинуло на розуміння свободи.

Ключові слова: Реформація, свобода, українська культура, гусити

Marija Polisiuk

The influence of Reformation ideas on the Ukrainian people's insight of freedom

The influence of Reformation ideas on the Ukrainian people's insight of freedom is analyzed. It is determined that Reformation left its mark in the history of Ukraine. It is shown that Reformation ideas were transformed in Ukrainian culture. It is emphasized that the problem of freedom is the one of the most important problems of Ukrainian consciousness and that Reformation ideas influenced the insight of freedom in Ukrainian culture.

Keywords: Reformation, freedom, Ukrainian, culture, hussites

Актуальності вивченню Реформаційного руху на українських землях надає той факт, що не всі дослідники, зокрема радянські, говорили про його існування, а то й нерідко заперечували його. Наприклад, існує точка зору, що про Реформацію мова може йти лише в країнах католицького світу, в якому церква перешкоджала формуванню і розвитку світських держав і націй. Мається на увазі, що оскільки в ареалі поширення греко-слов'янської культурно-віросповідальної традиції співвідношення церкви і держави було дещо іншим (де панував не папо-цезаризм, а цезаро-папізм), то проблема Реформації там, мовляв, не існувала. Але проблема національної церкви, богослужіння рідною мовою, яку ставила Реформація на Заході, була не менш актуальною і для слов'янського світу, оскільки й у першому, й у другому випадку пов'язувалася з формуванням націй і національних держав.

Інший погляд на цю проблему мають сучасні дослідники, які, вивчаючи вітчизняну культуру на основі історичних документів, архівних даних, свідочств іноземців, доводять існування значної кількості громад

4. Релігійні аспекти історичного розвитку

і угруповань реформаційного типу серед українських земель, а також пов'язаних з їх діяльністю шкіл, проповідників, друкарень.

Достеменно відомо, що Реформація спочатку у формі гусизму, мала помітний вплив на українську суспільно-релігійну думку, чому сприяло політичне становище українських земель у складі Великого князівства Литовського та Королівства Польського. Варто зазначити, що в часи діяльності Я. Гуса та його соратників вплив чеської культури на польську був значущим, а разом з тим і на українців. Вплив гусизму приніс ідеї скасування латини, читання проповідей мовою народу, знищення культу, позбавлення привілеїв духовенства тощо.

Інша річ у тому, що не збереглося достатньої кількості джерел, спираючись на які, було б можливим реконструювати ці впливи, про що справедливо зазначає Дмитро Чижевський: «Впливи чеського гуситства зовсім не залишили безпосередніх літературних решток. Тим часом впливи гуситства на Україні відомі з польських джерел» [1, с. 209]. Тому можна зробити висновок про опосередкований вплив гуситів на українську суспільно-релігійну думку, а не прямий, як це можна бачити на прикладі поляків.

Показовим є той факт, що чеські переклади літератури широко використовував білорус Франциск Скорина. Відомо, що переклади Скорини мали певне розповсюдження на території українських земель, які разом з білоруськими становили значну територію Польської держави.

Класична Реформація трансформується у другій половині XVI – першій половині XVII ст. та поширюється у Польському королівстві та Великому князівстві Литовському, до складу яких входила більша частина українських земель того часу. Саме у той час до Польщі, де був відносно високий рівень віротерпимості, емігрувала значна кількість переслідуваних реформаторів з усіх куточків Європи, що дало привід кардиналу Гозію назвати Польщу «притулком єретиків» [2, с. 82]. Переважно ця тенденція стосувалася радикальних реформаторів – анабаптистів і унітаріїв, або як їх ще часто називали – антитринітаріїв. Найвидатнішим же емігрантом, безумовно, був Фауст Социн.

До впливу реформаційних ідей в українській суспільній думці варто віднести деякі учительні Євангелія й переклади біблійних книг на «просту мову», написані під впливом протестантів.

Так Мартин Кровицький заперечував безшлюбність священників, «неповне причастя» для мирян, а також обряд перехрещення, якого вимагали від православних при переході до католицизму, що, звичайно, було помітним жестом на користь православної церкви. Він остаточно порвав із католицькою церквою. Перебуваючи у Віттенберзі, він під керівництвом Ф. Меланхтона написав твір «Християнські і побожні нагадування», що викликав у край негативну реакцію з боку католиків. З часом М. Кровицький став прихильником кальвінізму, а потім еволюціонував до антитринітаризму. На думку Івана Франка, саме цей протестантський діяч певним чином вплинув на становлення видатного українського полеміста Івана Вишенського [3, с. 183].

Позитивне сприйняття реформаційних ідей також можна побачити на прикладі письменника Миколи Рея. Його твір «Постилла» набув широкого поширення не лише у протестантських, а й у православних колах. «Постилла» – це збірка недільних та святкових проповідей з інтерпретацією фрагментів Євангелії. «Постилла» М. Рея – це твір прокальвіністського спрямування, мета якого полягає у викладі нового, істинного розуміння віри, протиставивши його традиційному католицизму.

Треба зазначити, що до українських громад антитринітаріїв відносилися прихильники соцініанства. Визначну роль відігравав представник соцініанства Андрій Вишоватий. Мислитель відстоює погляд, що релігійна віра повинна керуватися розумом. Саме розум повинен визначати, які теологічні припущення вважаються істинними. А. Вишоватий продовжує підхід раціонального трактування Святого Письма, який започаткував Ф. Социн.

Христофор Філалет впроваджує протестантські ідеї у «Апокрисисі». Філалет вважав, що священнослужителі та паства мають рівні права у церковному житті. Христофор Філалет акцентував увагу на тому, що правда віра має базуватися на людському розумі.

Відомо, що значного поширення реформаційні ідеї набули в Закарпатті. Тому не дивно, що цей регіон залишив дуже цікаву прореформаційну пам'ятку, так звані «Нягівські повчання», які, на думку дослідників, з'явилися десь у другій половині XVI ст. Автор повчань був глибоко переконаний, що слово Боже, повинно подаватися народові рідною, зрозумілою мовою. Саме тому мова твору була максимально наближена до розмовної. У дусі фанатично налаштованих реформаторів автор від-

4. Релігійні аспекти історичного розвитку

кидає святий переказ як джерело релігійного пізнання. На його думку, істинну віру можна збагнути лише у Святому Письмі. Реформаційний підхід прослідковується й у ставленні автора до церковних обрядів. Він піддає сумніву необхідність здійснення таїнства причастя немовлят з тієї причини, що «тіло Боже» належить приймати свідомо. Автор відкидає необхідність заупокійних молитов та й фактично нічого не говорить про шанування хреста, поклоніння іконам та мощам, про чуда святих. Здається, що невідомий автор «Нягівських повчань» свідомо ігнорував обрядову сторону релігії, а така позиція, як відомо, належала саме реформаційним течіям [4, с. 3].

Можна з упевненістю стверджувати, що реформаційні ідеї найяскравіше відображення знайшли у діяльності братств. Братчики вважали, що люди, які не мають священства, можуть вільно інтерпретувати Біблію та богословські твори.

До видатних українських культурних діячів середини XVII ст., у творах якого знайшли відображення протестантські ідеї, належав Інокентій Гізель, викладач Києво-Могилянської академії. Інокентію Гізелю притаманне терпиме ставлення до неправославних авторів. Він вважав, що істини є не лише в іновірних, але і в еллінських ученнях. Тому православним не завадить дещо взяти від зовнішніх учителів. Розглядаючи Бога як першорущія і першопричину світу, І. Гізель вважав, що той обмежився актом творіння, надавши можливість вторинним причинам діяти на основі власної природної закономірності, до якої певним чином пристосовується й сам Бог [5, с. 78].

Реформаційні ідеї залишили свій слід в історії України. Варто зазначити, що вони зазнали певних трансформацій на полі української культури. Це ілюструють найбільш відомі українські протестантські діячі, які не були сліпими адептами своїх вчителів Лютера, Цвінглі, Калвіна, а в цілому ряді питань дотримувались власних оригінальних поглядів. Те, що було посяно протестантами, сприяло внутрішній Реформації православ'я на Україні, яка у подальшому проявилася у діяльності Ф. Прокоповича та Г. Сковороди.

Одне з найважливіших питань, яке з давніх часів мало велике значення для українського народу – це проблема свободи. Проблема свободи займає важливе місце в українській історико-філософській думці. Фольклор, історичні пісні, думи розкривають з різних боків проблему свободи, яка

пронизує усю історію українського народу. Саме Реформація на українських землях зробила найцінніший внесок у розповсюдженні ідеї свободи.

Одним із найвизначніших українських філософів, який своїм життям намагався показувати значущість духовного світу, до якого належить і свобода, є Григорій Сковорода. Дослідження питання свободи у філософії Г. Сковороди має практичне значення. Ідеї мислителя можуть використовуватися у вихованні любові до рідного народу серед молодого покоління.

Саме у світі духу Г. Сковорода бачить місце для свободи, яка є дарунком від Бога «джерело свободи – Бог, який перебуває в людині як її внутрішня невидима натура» [6, с. 67]. Філософ вважає, що свобода досягається людиною лише завдяки самопізнанню і базується на понятті зрідненості. «Свобода як утеча від чужого, нав'язаного іншими, невідповідного власній натурі має піднятися до рівня утвердження своєї власної натури, своєї зрідненості, віднайденої шляхом пізнання самої себе» [6, с. 69]. Споріднена праця розглядається Сковородою як вільний вибір людини, який приводить її до щастя. У вірші *De libertate* («Про свободу») Г. Сковорода розкриває значущість свободи, бо вона цінніша за золото.

Отже, можемо зробити висновок, що розповсюдження реформаційних ідей на українських землях вплинуло на формування ідеї свободи, зокрема у філософії Г. Сковороди.

1. Чижевський Д. І. Історія української літератури / Д. І. Чижевський. — Тернопіль : Феміна, 1994. — 480 с.
2. Нічик В. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – початок XVII ст.) / В. М. Нічик, В. Д. Литвинов, Я. М. Стратій. — К. : Наукова думка, 1990. — 382 с.
3. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. — К. : Наукова думка, 1981. — Т. 30. — 719 с.
4. Петров А. Отзвук Реформации в русском Закарпатье / А. Петров. — Прага, 1923. — 123 с.
5. Литвинов В. Д. Ідеї раннього просвітництва у філософській думці України / В. Д. Литвинов. — К. : Наукова думка, 1984. — 151 с.
6. Спадщина Григорія Сковороди і сучасність : матеріали читань до 200-річчя з дня смерті Г. Сковороди, 21 – 22 грудня 1994. – Львів : Світ, 1996. — 190 с.